

матеріалом в аудиторії, котрі себе безсумнівно виправдовують, незважаючи на мінливість різних методик. Зрозуміло, сучасна лінгвістика і методика більш різноманітно та деталізовано підходять до проблеми виокремлення категорій і одиниць зіставного аналізу мов [4], але в цілому опора на „рівневу” класифікацію зберігається як експліцитно, так і імпліцитно.

Розбіжності обумовлюють виявлення специфіки одиниць того чи іншого рівня у спектрі зіставлення і питання найбільш ефективних методичних прийомів роботи з ними. Поширеною є думка, що „великі розбіжності виявляються на низьких рівнях – фонетики, лексики, словотвору, морфології” у зв'язку з тяжінням до функціонування як замкнуті внутрішньомовні системи, в той час як „синтаксис, навики, завжди відрізняється близькістю зіставних факторів” [5, 30]. Ця думка багато в чому об'єктивна, хоча градація „розбіжність – схожість” не так прямолінійна від фонетичного до синтаксичного рівня.

Оглядний характер цієї статті не дає змоги розглянути кожен із названих аспектів порівняльної русистики детально. Ми окреслили лише ті контури, які безпосередньо пов'язані з практикою навчання. Яку мету навчання ми не ставили б перед собою, завжди необхідно враховувати загальнотеоретичні основи порівняння, насамперед діалектичну єдність змісту – форми – функціонування мовних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодуэн де Куртенэ И. А. О смешанном характере всех языков / Бодуэн де Куртенэ И. А. // Избранные труды по общему языкознанию. Т. 1. – М., 1963. – С. 131 – 152;
2. Вагнер В. Н. К вопросу о сопоставительном описании русского языка и использование его результатов в практике изучения русского языка как иностранного / В. Н. Вагнер // Сопоставительное описание и изучение русского языка. – М., 1985. – С. 56-88;
3. Ярцева В. Н. Контрастивная грамматика / Ярцева В. Н. – М., 1980. – 256 с.;
4. Мокиенок В. М. Проблемы интерференции при обучении русскому языку на старших курсах / Мокиенок В. М. – Свердловск, 1983. – 204 с.;
5. Георгиев И. о семантической основе сопоставительного изучения синтаксиса / И. Георгиев // Болгарская русистика. – 1987. - № . – С. 25-31.

Дем'яненко Н.Б. (Київ, Україна)

Фразеологічна оцінка інтелекту людини («дурень» у польській, українській та російській мовах)

Стаття присвячена дослідженню фразеологізмів у руслі проблематики картини світу, зокрема, з точки зору ментальної характеристики особистості. Фразеологічні одиниці проаналізовані з метою визначення складу й семантичної структури.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, картина світу, ментальність, семантична структура.*

Статья посвящена исследованию фразеологизмов в русле проблематики картины мира, в частности, с точки зрения ментальной характеристики личности. Фразеологические единицы проанализированы с целью определения состава и семантической структуры.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, картина мира, ментальность,*

семантическая структура.

The article is devoted to scientific investigation of the phraseologisms. The research is grounded on the world situation and individual mental characteristics. The phraseologisms is analysed from the viewpoint of its composition and semantic structure.

Key words: *phraseological unit, world's image, mentality, semantic structure.*

Концептуальна картина світу виникає в результаті всієї відображувальної діяльності людини. У генетичному аспекті це результат певного пізнавального досвіду етнокультурної спільності, у прагматичному – таке моделювання світу, яке робить можливим людське існування.

Лінгвокультурна спільнота виражає особливості свого світосприйняття. Народ не тільки „фотографує”, а й інтерпретує світ засобами мовних символів, створюючи у такий спосіб ментальний портрет світу. Національна мова є універсальною філософською системою, в якій по-своєму занурений світ і людство в цілому. Мовні образи, складові мовної картини світу виражають народний дух, національне відчуття, сприймання й розуміння світу.

Мовні образи, складові мовної картини світу виражають народний дух, національне відчуття, сприйняття й розуміння світу. О.О.Потебня у праці „Думка й мова” стверджує, що „...психологія народів повинна показати відмінності національних особливостей і структури мов як результат спільних законів народного життя [5, 56]. З тим твердженням не можна не погодитися, бо, дійсно, кожен народ створює свій власний стиль світосприймання, свою ментальність, у яку ніби „занурені” всі члени суспільства. Ментальність дозволяє виявити характеристику особистості, її поведінку й характер. Етнопсихологи, філософи визначають спільні психологічні особливості людей, що разом творять конкретний народ. Проте мовознавці звертають увагу на можливий суб’єктивізм при описі „чужого” національного характеру. Зокрема, Ю.Караулов відзначає, що представник іншої ментальності може зверхньо дивитися на „чужу” культуру, підсвідомо визначаючи свою вищість [3]. На суб’єктивізмі в описі психології інших народів наголошує й В.Янів. Щоб уникнути цього недоліку, вчений висуває засаду порівняння якнайбільшої кількості досліджень різних учених і доходить висновку, що чим більше порівнянь, чим більше дослідників і різноманітних шкіл та напрямків, тим правильніші висновки щодо особливостей національного характеру [6]. До того ж таке поняття як „ментальність” не має чіткого та вичерпного визначення. У Словнику української мови у 11-ти томах узагалі немає як у реєстрі, так і в тематичному показнику такої лексичної одиниці, немає й у Лінгвістичному енциклопедичному словнику, і у Філософському словнику. В окремих словниках поняття ментальності пов’язується із сприйняттям та мисленням, але не виключає емоції та волі, проте більший наголос мають усе ж інтелектуальні властивості людини. Г.Півторак у праці „Українці. Звідки ми і наша мова” так окреслює цей термін: „Ментальність розуміють як притаманний даній нації варіант світосприйняття, поведінки, який реалізується на спільній мовній, культурній і морально-етичній основі” [4, 8].

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що ментальність є однією з

форм суспільної свідомості, вона закріплена в матеріалізованих продуктах, але має надсвідомий характер, визначаючи у такий спосіб образ цілісного життя людини. Цей образ опирається на певні внутрішні характеристики людини. Ментальність має свою структуру, виражену у взаємозв'язках внутрішніх рис. Внутрішні характеристики людини можна поділити на моральні, вольові, емоційні та інтелектуальні [2], ми ж уважасмо таку класифікацію доцільною і при розгляді ментальної характеристики людини, відображеній у мовній картині світу, зокрема, у її фразеології.

Основне навантаження на вираження їх змісту розподіляється нерівномірно, тому що їх поява обумовлюється різними потребами, які визначають ті чи інші вчинки.

Так, у ситуаціях, які ставлять перед особистістю вимогу діяти згідно із суспільними ідеалами, нормами, правилами поведінки, на передній план виходять **моральні** якості поведінки. Появу цих рис стимулюють потреби людини в цілісному соціальному середовищі.

В умовах, які спонукають особистість головним чином до застосування вольових зусиль, здійснення вольових дій, найяскравіше проявляються **вольові** риси характеру. Це зумовлено потребою людини в активній та результативній діяльності.

Якщо ж особистості потрібно емоційно оцінити себе чи інших людей, явища природи, мистецтво, навколишню дійсність, то найбільш яскраво виявляються **емоційні** риси характеру. Їх поява обумовлена потребою в спілкуванні.

Обставини, які вимагають від особистості насамперед чіткого й усвідомленого сприйняття навколишньої дійсності, обдуманого, глибокого і оригінального розв'язання різних життєвих, виробничих і навчальних завдань, чітко висвітлюють **інтелектуальні** риси характеру. Їхню появу передбачають пізнавальні потреби.

Риси морального, вольового, емоційного та інтелектуального змісту є провідними рисами особистості і дають уяву про ментальну характеристику індивіда. Характеристику кожної людини складають внутрішні (ментальні) та зовнішні риси. Коли ми говоримо про ментальність, то ми розглядаємо внутрішні характеристики людини, тобто все те, що стосується розуму, психіки, душі. При цьому внутрішні характеристики людини виявляються у її діяльності.

Усього у проаналізованих нами різноманітних фразеологічних джерелах польської, української та російської мови нами було виділено фразеологічні звороти на позначення інтелектуальних властивостей людини. Найбільша кількість позначає людину, яка повністю позбавлена будь-яких було розумових здатностей, тобто дурня. Можемо говорити, що «дурень» - це комплексне поняття, яке включає в себе такі складові, як відсутність інтелекту, відсутність думки, нецікавість, невігластво.

Найбільша кількість таких фразеологізмів має у своєму складі компонент «głowa» - пол., «голова» - укр., «голова» - рос. У мовній картині світу носіїв як польської, так і української й російської мов голова – це частина тіла, в якій сконцентрований розум людини, її думки. Фразеологічна система польської мови включає такі фразеологізми з компонентом *głowa* на позначення дурня: *tęga głowa*, *ślaba głowa*, *tępa głowa*, *ośla głowa*, *barania głowa*, *kwadratowa głowa*, *zakuta głowa*, *ciasna głowa*, *pusta głowa*, *człowiek bez głowy*.

В українській фразеології теж наявна значна кількість фразеологізмів з компонентом «голова», що позначають дурня. Це такі фразеологічні одиниці як *голова з вухами, голова половою (соломою, клоччям і т.ін.) набита, голова туманіє (туманиться, чманіє), дубова голова, дурна голова, капустана (куряча і т.ін.) голова, нерозумна (ялова) голова, порожня (пуста) голова, садова голова, слабка (слаба) голова, безголова людина.*

Російська фразеологія також багата фразеологізмами, що мають у своєму складі компонент «голова» й позначають дурня. Це такі фразеологічні одиниці: *голова еловая, голова не варит у кого-то, голова садовая, голова соломою набита, баранья голова, дубовая голова (башка), дурья голова (башка), мякинная голова (башка), пустая голова (башка), без царя в голове, каша в голове, солома в голове, безголовый человек.*

Тобто, як бачимо, у трьох слов'янських мовах наявна значна кількість фразеологічних одиниць на позначення явища дурня, які мають у своєму складі компонент «*głowa*» - пол., «голова» - укр., «голова» - рос. Велике значення має прикметник, що окреслює компонент-іменник *głowa* («голова»), через те, що від його значення залежить цілісне значення фразеологізму.

Окремо слід вирізнити фразеологізми, які мають у своєму складі прикметник-зооморфонім. Це польські *ośla głowa* і *barania głowa*, українські *куряча, ялова голова*, російський *баранья голова*. Досить часто ознака, яка покладена в основу метафори, що формує фразеологічне значення, не фігурує у тлумаченні прямого значення. Так, зооморфізм *osioł* (характеризує уперту або дурну людину. Жодну з цих характеристик не можна вивести з основного значення іменника – назви тварини. Але мовна особистість закріпила певний стійкий асоціативний комплекс упертості, дурості у образі окресленої тварини: *dubeltowy osioł, ktoś jest ostem*. Така метафора утворена на основі суперечливих, інколи випадкових і несуттєвих ознак. Значення цих прикметників повністю мотивують значення цілісності фразеологізмів, оскільки такі тварини як *baran* „баран” та *osioł* „віслик” у носіїв польської мови вважаються за тупих, нерозумних створінь, в українській мові такими рисами наділені курка та корова, а в російській – баран. Тому ці характеристики у відношенні до людини створюють образ розумово обмеженої, тупої, нездібної особи.

У формуванні вислову *kapuściana głowa* (укр. *капустяна голова*) визначальну роль відіграла власне форма голови, але стосовно до особи такий фразеологізм позначає тупу й обмежену людину, інакше, дурня, отже, якщо людину окреслили таким чином, то маємо вказівку на відсутність будь-якої можливості мислення. Саме словосполучення *kapuściana głowa* (укр. *капустяна голова*) “головка капусти”, вжите для номінативно-оцінної характеристики, створює внутрішню форму даного фразеологізму.

Очевидно, що словосполучення *człowiek bez głowy* (укр. *безголова людина*, рос. *безголовый человек*) повністю переосмислене, оскільки людина без голови не може існувати і, якщо так сказали про когось, то словосполучення вжито у переносному значенні.

Польські фразеологізми *tega głowa* і *twarda głowa* вирізняються своєю амбівалентністю, оскільки можуть позначати як тупу, так і здібну людину.

Усі фразеологічні одиниці з компонентом *głowa* містять у собі оцінну

характеристику (у даному випадку негативну), яка, як правило, створюється за допомогою прикметника, що уточнює метонімічне переосмислення словосполучення.

Невелика кількість українських та російський фразеологізмів має у своєму складі компонент «розум»: укр. курячий (короткий) розум, розум тьмариться (туманіє, мутиться, гасне і ін.), рос. выживать из ума, быть не в своем уме, ума палата у кого-либо, ума помрачение у кого-либо, тронуться умом, тронутый умом. У польській мові на позначення дурня немає фразеологізмів з таким компонентом.

У сприйнятті носіїв польської, української та російської мов лексеми лоб, чоло «łeb, czoło» виражають інтелектуальні здібності людини. Серед фразеологізмів з цим компонентом можна виділити фразеологізми, які позначають нерозумну, нерозсудливу і нетямущу людину. Це польські фразеологізми: *ośli łeb, kapuściany łeb, zakuty łeb, barani łeb, wytarte czoło, być bez czoła, nie mieć czoła*, українські *мідний лоб, мідяне чоло*, російський *медный лоб*. Значення таких фразеологізмів формується шляхом метафоричного перенесення, посиленого експресивно забарвленим прикметником. Слід зазначити, що серед польських фразеологізмів із компонентом *łeb* та *czoło* є такі, які мають у своєму складі зооморфони (*barani, ośli*), виражені прикметниками, що походить від іменників – назв тварин. У таких випадках до метонімії додається ще й метафоричне перенесення назви тварини на людину за подібністю характеристики. Саме присвійний прикметник у таких фразеологізмів стає носієм негативної оцінки.

Окремо слід сказати про польський фразеологізм *akademik smorgoński*. Він має негативне забарвлення і позначає людину, що є невігласом, неуком. Внутрішня форма такого звороту утворилася під впливом прикметника *smorgoński*. *Akademia smorgońska* – це заклад дресирування ведмедів у містечку Сморгонях на Литві у XVI ст., у переносному значенні так говорили про навчальний заклад, що не давав ні освіти, ні виховання.

Фразеологічні одиниці з порівняльним польським сполучником *jak* (українським *як* та російським *как*) були утворені для характеристики якоїсь певної риси характеру, яка представлена у першій частині звороту і визначена прикметником. Таким чином були утворені фразеологічні одиниці польської, української та російської мови на позначення явища «дурень» (такі фразеологізми мають у своєму складі прикметники пол. *tepy, głupi*; укр. *дурний, тупий*; рос. *глупый, тупой*).

І, нарешті, фразеологізми, до складу яких входить безпосередньо лексема «дурень». В польській мові – це фразеологічні одиниці *dubeltowy dureń, kompletny dureń, patentowany dureń*. В українській – *набитий, неоправний, безнадійний, заплюшений дурень*. В російській – *набитый, круглый, полный дурак*. Крім того, до зазначеної групи належать також польські фразеологізми *być / stać się dziwakiem, kompletny blazeń, kompletny wariat, zdrowy idiota, patentowany głupiec, patentowany niezdara, bezdenny głupiec, potężny głupiec*. Головний компонент у таких зворотах ужитий не у прямому значенні, тобто не позначає справді розумово хвору людину, а емоційно характеризує особистість, інтелектуальні здатності якої досить незначні. Прикметники, що характеризують означені компоненти, уточнюють ядро фразеологізму та надають йому більш стилістично виразнішої емоційної оцінки.

Таким чином можемо визначити, що фразеологічна оцінка інтелекту у

польській, українській та російській мовах представлена дуже широко. Фразеологічні одиниці, що позначають явище «дурня» утворюються шляхом переосмислення вільних словосполучень за допомогою метонімії (якщо до складу входять фразеологізми з назвою частини тіла), за допомогою метафори (якщо серед компонентів наявна лексема, що позначає особу) та використовуючи порівняння (коли йдеться про фразеологізми із порівняльним сполучником).

Нове значення фразеологізму ніколи не буває несподіваним, якись «мікроелементи» нового глобального змісту закладені у самій природі цих компонентів та у їх сполучувальних можливостях» [1, 33]. Доказом того, що десемантизація компонентів фразеологізму не є цілковитою, на думку А.Пайдзінської, з одного боку, можливість цільової актуалізації та різного роду варіантності всередині фразеологізму, а з другого - різні контекстуальні обмеження можливої зміни компонентів. Вона зауважує: «якщо б компонент фразеологічної одиниці не був словом із лексичним значенням, то зміни й заміни компонентів не порушували б сенсу цілого, тобто фразеологізму» [7, 8-9]. Отже, складові фразеологічних одиниць різною мірою все ж здатні виконувати номінативну функцію, співвідносячись із відповідним предметом об'єктивної дійсності, але ступінь їх делексикалізації при цьому може бути різним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Авалиани Ю.Ю., Эмирова А.М.* К семантической структуре фразеологических единиц // Вопросы фразеологии: Тр. Самарканд. ун-та им. А.Навои. – Нов. сер., вып. 217. – Самарканд, 1971. – С.29-34; 2. *Загальна психологія: Курс лекцій.* – К., 1997. – 436 с.; 3. *Караулов Ю.Н.* Русский язык и языковая личность. – М., 1987. – 261 с.; 4. *Півторак Г.П.* Українці. Звідки ми і наша мова. – К., 1993. – 176 с.; 5. *Потебня О.О.* Думка й мова // Естетика і поетика. – К., 1986; 6. *Янів В.* Нариси до історії української етнопсихології. – Мюнхен, 1993. – 197 с.; 7. *Pajdzińska A.* Związki frazeologiczne nazywające akt mowy. Semantyka i składnia. – Lublin, 1988. – 155 s.

Дергач Д.В. (Київ, Україна)

Оніми в контексті лексикографічної інтерпретації мовних одиниць текстів сучасних засобів масової інформації

У статті розглядаються процеси лексикографування мовних одиниць, аналізуються перспективи подальших лінгвістичних досліджень кодифікованої лексики, у тому числі й мас-медійних онімів – власних імен, котрі ввійшли до сучасного культурно-інформаційного поля й активно впливають на формування суспільної свідомості.

Ключові слова: *оніми, лексикографічна практика, ономастична лексикографія, лексикографічний портрет, мас-медійний простір.*

В статтє рассматриваются процессы лексикографирования языковых единиц, анализируются перспективы дальнейших лингвистических исследований кодифицированной лексики, в том числе и масс-медийных онимов – имен собственных, вошедших в современное культурно-информационное поле и активно влияющих на формирование общественного сознания.

Ключевые слова: *онимы, лексикографическая практика, ономастическая*